

**СУЧАСНІ ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ У СФЕРІ ОСВІТИ
ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Боброва Юлія Юрївна

*докторка юридичних наук, доцентка кафедри міжнародного права
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна*

Реакцією на виклики російської агресії рф проти України у сфері освіти стало прийняття Верховною Радою у першому читанні 1 грудня 2022 року законопроєкту № 7633 «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності»¹, яким:

- 1) до Зasad державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності додано положення про захист освітньо-інформаційного

¹ Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40164> № 7633 від 4.08.2022 (дата звернення: 2.04.2023).

простору України від впливу російського імперіалізму, який став основою загарбницької геополітичної доктрини «русского міра»;

2) визначено, що складові освітньої програми та наукові дослідження не можуть містити посилання на джерела інформації, створені:

- на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом;

- державною мовою держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом;

- фізичною особою, яка є громадянином держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом;

- юридичною особою зареєстрованою на території держави-агресора або держави-окупанта.

- Однак, дія вищенаведених правил не поширюється на:

- освітні програми з навчання мовою національної меншин;

- використання джерел інформації для ілюстрування, пояснення та критичного аналізу явищ, що відбуваються в державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом;

- компоненти науково-освітніх програм та наукові дослідження, зміст яких охоплює вивчення держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, за умови критичного аналізу цих джерел.

Проектом закону пропонується встановити перехідний період 5 років для перегляду і зміни відповідних освітніх програм тощо.

Так, аналіз законопроекту свідчить, що його розроблено з метою «створення механізмів захисту освітньої і наукової сфер в Україні від пропаганди та поширення шовіністичної загарбницької геополітичної доктрини «русського міра» через наукові дослідження, академічні тексти і джерела інформації у цих сферах»².

Із Пояснювальної записки до законопроекту слідує, що російська федерація – авторитарна держава, де немає свободи слова та академічної свободи. У рф освітня та наукова діяльність нерозривно пов'язані з державною пропагандою і часто виступають її інструментом. Таким чином, використання навчальної та наукової літератури, що створена в росії, несе загрози для освітньої та наукової сфери України. Наукові дослідження та відповідні джерела інформації рф не є якісними, оскільки їх

² Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності. URL: [https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40164 № 7633 від 4.08.2022 \(дата звернення: 2.04.2023\)](https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40164 № 7633 від 4.08.2022 (дата звернення: 2.04.2023)).

підлаштовують, щоб вони не суперечили загальній державній пропаганді чи навіть підтверджували тези, які нею поширюються. Як наслідок, російські академічні тексти несуть в собі загрозу пропаганди – поширюючи погоджені російською владою погляди на суспільство, історію, культуру тощо, а їх використання обмежує можливості української освітньої та наукової спільноти врешті покинути сфери впливу росії. І, крім цього, створені в цій системі російські академічні тексти також загалом ціннісно відображають це авторитарне, шовіністичне, жорстоке та цинічне суспільство. Вони протилежні принципам та цінностям, що закріплені в українському законодавстві про освіту та науку³.

Аналіз законопроекту дозволив нам виявити ряд його недоліків:

1) у чинному законодавстві відсутні дефініції понять «російський імперіалізм» та «загарбницька геополітична доктрина «русского міра», що однозначно ускладнить механізм правозастосування;

2) потребує чіткого визначення часових меж застосування норм законопроекту:

- виникає питання як бути з результати наукових досліджень, проведених до періоду визнання ВРУ рф державою-агресором або державою-окупантом;

- не зрозуміло як бути зокрема з посиланнями українських науковців на власні праці, видані російською мовою;

3) запропоновані обмеження унеможливають використання наукових публікацій українських вчених, зокрема тих, які індексувалися або індексуються бібліографічними, реферативними базами даних Scopus та/або Web of Science;

4) під заборону за ознакою громадянства рф підпадають вчені, які живуть і працюють за межами рф, однак мають громадянство останньої. Знову ж таки, окремого роз'яснення потребують випадки цитування авторів, громадянство яких невідомо або ж не видається встановити чи написані українськими вченими у співавторстві із російськими.

МОН України висловив зауваження з приводу досліджуваного законопроекту, зазначивши, що навіть з огляду на те, що частина праць, як-от, деякі дослідження в сфері гуманітарних наук, містять певну ідеологічну складову та необ'єктивний виклад матеріалу, що зумовлені політикою держави, це не обґрунтовує обмеження використання усіх наукових видань, зокрема, досліджень в галузях природничих, технічних наук, медицини тощо. Доцільно розглянути можливість вільного використання джерел інформації в цілій низці галузей науки як таких, що

³ Пояснювальна записка до проєкту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1423810> (дата звернення: 2.04.2023).

не містять пропагандистських ризиків або є важливими для вивчення потенціалу держави-агресора або держави-окупанта (військова справа, ядерна техніка тощо)⁴.

Національна академія наук України надала висновки, підготовлені експертами Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України та Інституту історії України НАН України, де зазначила, що існує ризик неконституційності запропонованого законопроекту, оскільки передбачені ним обмеження можуть бути визнані неспівмірними та такими, що порушують принцип пропорційності та низку принципів наукових досліджень, а саме об'єктивності, неупередженості, всебічності, повноти та ін. Звертає увагу на невідповідність положень законопроекту нормам Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», яким визначено цілі державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності. Та вказує, що законопроект № 7633 створює всі умови для формування псевдонауки та суперечить науковій, освітній, культурній та інформаційній політиці Європейського союзу. А його запровадження створить величезні не виправдані й алогічні перешкоди відкритій циркуляції інформації, котрі можуть завдати чималої шкоди іміджу України як кандидата на вступ до ЄС⁵.

Проект не зважаючи на зауваження був прийняти за основу зі скороченими строками підготовки до другого читання.

На наше особисте переконання, ідеологічно – закону бути, але законопроект № 7633 однозначно потребує проведення консультацій з представниками закладів вищої освіти і наукових установ, національних академій наук та науковою громадськістю і суттєвого доопрацювання за результатами таких консультацій.

Так, дійсно Україна не інвестувала у видання книжок і підручників українською мовою, а проблема проникнення в систему освіти російської ідеології є, вона потребує адекватного негайного реагування та вирішення. Тому наразі держава маємо допомогти віднайти баланс між наукою та національною безпекою; стимулювати нас до вивчення іноземних мов, національного друкування і розвитку національної науки.

⁴ Висновок до проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності (реєстр. № 7633 від 04.08.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1539345> (дата звернення: 2.04.2023).

⁵ Висновок до проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності (реєстр. № 7633 від 04.08.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1539345> (дата звернення: 2.04.2023).